

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת אחרי מות-קדושים, תשע"ג
מספר 1013

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ואהבת לרעך – כמוך? מנחם בן-ישר

על אף העיקרון שאין להחשיב מצווה אחת חמורה כביכול על פני מצווה אחרת הנראית קלה¹ קיבל הכתוב שבפרשתנו "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויק' ט: יח) חשיבות עליונה הן בפי ר' עקיבא המגדיר אותה "זה כלל גדול בתורה"², והוא המייצג את המסורת היהודית, והן במסורת שנשתלשלה ממנה – הנוצרית.³

כבר הרמב"ן לפסוקנו תמה על הסתירה בין הפירוש השגור לפסוקנו – לאהוב את הרע באותה מידה שאתה אוהב את עצמך, ובין ההכרעה ההלכתית של ר' עקיבא: "חייך קודמים לחיי חברך".⁴ סתירה ותמיהה אלו מייצגות את התמיהה הבסיסית: האמנם אפשר שיהודי יאהב כל אדם – בוודאי כל יהודי – כפי שהוא אוהב את עצמו? ואף אם יחידי סגולה מסוגלים לכך, הניתן לדרוש זאת מהאדם המוסרי המצוי? פרשנינו התחבטו בנושא.

הרמב"ן אומר ש"כמוך" הוא לשון הפלגה, כלומר מעין הפרזה: "כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו". הרמב"ן מדייק ומציין שלא נאמר "את רעך" אלא "לרעך", דהיינו אוהב בעבורו: "יאהב ברבות הטובה לחברו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה". כלומר עשה לו טובות כמו שאתה רוצה שיעשו לך, עשה למען רעך את מה שתרצה שיעשו למענך.

וכבר העיר נ"ה וייזל⁵ בפירושו לספר ויקרא, שאילו הייתה כוונת התורה שתאהב את רעך כפי שאתה אוהב את עצמך, הייתה התורה כותבת 'ואהבת את רעך כנפשך', על פי שמואל א' (יח:א): "וַיֵּאָהֲבֵהוּ יְהוָה כְּנַפְשׁוֹ".⁶ "כמוך" מפרשים ראב"ע ואחריו וייזל⁷ כי הוא כמוך יציר ה', כפי שנומקה שפרכת דם אדם "כִּי בְּצִלְמֵ אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת-הָאָדָם" (בר' ט:ו). ראב"ע מבסס זאת על סוף הפסוק: "אני ה' שבראתי את שניכם".⁸ ורשב"ם מצמצם: "כמוך" – אם הוא כמוך ורעך במעשים, ולא אם רשע הוא. אולי כוונתו: אם לא קיבל תוכחתך והמשיך במעלליו הרעים. עד כה עסקנו בציווי "ואהבת לרעך כמוך" כהיגד עצמאי, ואולם כדי להתקרב להבנתו ראוי לראותו בהקשרו – הפסקה שבפסוקים יז-יח, וכפסקאות שבפרשת קדושים גם היא בעלת חמש או

* מנחם בן ישר גמלאי המחלקה לתנ"ך והמכללה האקדמית אשקלון.

1 כגון ירושלמי פאה פ"א ה"א, טו ע"ד: "השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות".

2 בראשית רבה כד: ז מהדורת תיאודור-אלבק, ירושלים תשכ"ה, כרך א, עמ' 236-237.

3 מתי כב: לט ומקבילות.

4 בבלי בבא מציעא סב ע"א.

5 בחומש "נתיבות השלום", בתרגום לגרמנית מידי משה מדעסוי (=מנדלסון), ספר ויקרא, וינה 1818.

6 ראו שם גם פסוק ג.

7 וכן: שמשון (בן רפאל) הירש (פרנקפורט ענמיין תרנ"א); בובר-רוזנצוייג בתרגומם לגרמנית (ברלין 1930).

8 בפרק יט מקשר ראב"ע את הסיוס "אני ה'" עם המצווה הקודמת לו חוץ מבפס' י.

שש⁹ יחידות: "לא-תשנא אַת-אַחִיךָ בְּלִבְךָ/הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת-עַמִּיתְךָ/וְלֹא-תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא/לֹא-תִקַּם וְלֹא-תִטֹּר אֶת-פְּנֵי עַמְּךָ/וְאָהַבְתָּ לְרַעַךְ כְּמוֹךָ/אֲנִי ה'". על לכידות הפסקה מעידה התאמת הפתיחה עם הסיום, כלומר שלילת השלילה לעומת החיובי: "לא תשנא" – "ואהבת". תוכיח" מיד אחרי "לא תשנא" מלמד שהשנאה באה ממעשה שלילי שראית בחברך, ועל זה אומרת התורה: את הרגש השלילי על המעשה ועושהו¹⁰ אל תשמור בלבך, ומכאן השנאה, אלא טהר את האווירה על ידי הוצאת הרגש ובדרך מעולה: על ידי הוכחת החוטא על מעשיו. תהיה לכך תוצאה חיובית כפולה: הפגת השנאה וגם "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא", שפשוטו ניתן לפרש בשתי פנים: האחד – מתוך ש"כל ישראל ערבים זה בזה" (בבלי, שבועות לט ע"א) – אם תוכיחנו, בין שישמע לתוכחתך בין שלא, לא תהיה עליך אחריות ואשמה על המשך חטאו,¹¹ אפשרות אחרת – עליו, על הרע החוטא, תגרום להמשיך בחטאו בהימנעותך מלהוכיחו. חז"ל¹ ובעקבותיהם רש"י כאן לא הסתפקו בהשמעת תוצאה שממילא אלא ביקשו להוסיף הלכה, לכן דרשו את המילים לאופן התוכחה והגבלתה: תוכיחו באופן שלא תלכין את פניו ברבים, כי אז תביא חטא על עצמך. כיוצא בזה כדי לחדש דבר במילים אלו שבפסוק פירש ראב"ע: מתוך שתוכיח את חברך אפשר שיתברר לך שטעית והוא כלל לא חטא, ואז לא תישא, דהיינו לא תחשוב עליו חטא.

תוצאת אותה תוכחה תהיה "לא תקם" במעשה "וְלֹא תִטֹּר" במחשבתך "אֶת-פְּנֵי עַמְּךָ". עניין הנקימה והנטירה כאן מחזק את ביאורו החלופי של רמב"ן לתחילת הפסוק, שהגורם חשש שנאה אינו בחטא כלשהו שאדם רואה ברעהו אלא בראש וראשונה בחטא בין אדם לחברו, שהרואה נפגע ממנו, והלוא רק חטא כזה עלול לגרום נקימה ונטירה.

כשם שבראש הפסוק התוכחה היא הניגוד החיובי לשנאה שבלב, כך לקראת סופו, "ואהבת לרעך כמוך" – הניגוד והשלילה לנקימה ולנטירה. כיוון שמתוך התוכחה נתיישבה והסתיימה האיבה שביניכם, ממילא תשוב ותאהב את רעך. מדוע? כי עכשיו הוא "כמוך", בלי אותו חטא שהיה בו או שחשדת בו.²

"כמוך" יתפרש אפוא כנזכר לעיל: רעך שהוא כמוך; אך לאו דווקא במופשט הכללי אלא בהקשר התהליך שעברנו בפסוקים אלה, מחטא ושנאה אל האהבה. תהליך זה גרם שרעך שרחק ממך, שוב נתקרב עד כדי אהבה, והוא שוב "כמוך".

עוד מצווה לאהוב למישהו "כמוך" יש בהמשך פרשתנו: גר הבא לגור בארצנו "כְּאֶזְרָח מִפְּנֵי יְהוָה לָכֵם... וְאָהַבְתָּ לוֹ כְּמוֹךָ כִּי-גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (יט: לד). נראה שגם כאן "כמוך" בא לומר: נכרי זה שבא לישב בארצך ובחסותך,³ טבעי שייראה לך מובדל מבני עמך ואף פחות מהם, לכן דע שהוא כמוך, כי כמוהו גם אתה גר היית בארץ זרה, ושם נהיית לעם. ועליו כמו באהבת הרע: אינך חייב וגם אינך יכול לאהוב כל גר באהבת נפש, אלא: "ואהבת לו" – למענו.

אמנם, בספר דברים (י: יט) כתוב "וְאָהַבְתֶּם אֶת-הַגֵּר כִּי-גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", ושם נאמר הדבר בהקשר של דבקות בדרכי ה' – "וְבוֹ תִדְבֹּק" (שם, י: כ), וכדבקות במידת ה' "וְאָהַב גֵּר לְתַת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה" (שם, יח) לומר: ה' אוהב את הגר אהבה מלאה, וכך תאהב אתה את הגר, ואולם אהבת ה' את הגר במה היא מתגשמת בפועל, לעיניך? "לתת לו לחם ושמלה"; וגם אתה בדבקותך בדרכי ה' דאג לצורכי החיים הבסיסיים של הגר.

איסורי השנאה, הנקימה והנטירה וציווי התוכחה והאהבה כלפי מי מכוונים הם? הלשונות "אחריך", "עמיתך", "בני עמך" מורים בביור: כלפי בני עמנו הישראלים. רק "רעך" שבסוף הקטע עשוי לכלול גם נכרים, כפי שלמד בעל 'תוספת ברכה' מתוך שמ' יא: ב "וְיִשְׂאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ" הנאמר בשאלת הכלים מהמצרים. ואולם ההקשר הלשוני הכללי מדבר על יחס לישראלים. אפשר שלשון "לרעך" רומז להכללת הגרים בהמשך הפרק. ואולי בעולם השואף לקראת אחווה כלל-אנושית ניתן יהיה להחיל את אהבת הרע על כל מי שניתן להכלילם במושג הרחב ביותר של 'גר-תושב', דהיינו על כל המקבלים עליהם דרכי צדק ויושר.

⁹ שש יחידות עם הסיום הסטנדרטי "אני ה'". עוד פסקאות של חמש או שש יחידות: פס' ב-ג, ט-י, יא-יב, יג-יד, כט-ל. עם שש או שבע יחידות: טו-טז.

¹⁰ כדברי אברבנל: "אין ראוי לשנא אותו בלב רק לשנא מעשיו".

¹¹ כך דעת פרשני ימי הביניים, על-פי לשון נשיאת חטא בויה"כ: ט, במ' יח: כב.

¹ ספרא קדושים ד, ח1; בבלי ערכין טז ע"ב.

² על-פי הבנת רשב"ם את "כמוך".

³ בגר זה, מעין 'גר-תושב' בלשון חז"ל, עוסקת הפרשה. החל מתחילת בית שני כשהאומה הישראלית חדלה מהיות יחידה מדינית וטריטוריאלית רצופה, בטלה משמעות זו של גר, וחז"ל הסבו את המושג לעניין 'גר צדק' (כלומר, מי שקיבל על עצמו את דת ישראל). עליו דורשים הם ורש"י את פסוקינו.